

Türkiye’de Bölgeler Arası Gelişmişlik Farklarının Güven ve Sosyal Sermaye Perspektifinden Analizi

Analysis of Regional Economic Disparities in Turkey Through Trust and Social Capital

Tuba İnal Çekiç

Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Beşiktaş – İstanbul

tinal@yildiz.edu.tr

Öz: *Bildiri kapsamında toplumsallık ve güven, sosyal sermayenin öğeleri olarak, toplumun ekonomik problemlerle başetme becerisi ve ilişkili olarak bölgesel gelişmenin kaynağı kabul edilmektedir. Bu çerçevede, Türkiye'nin Düzey 2 bölgelerini sosyal sermaye ve güven perspektifinden değerlendirmek bildirinin amacını oluşturmaktadır. Bölgelerin sosyal sermaye yapısını ortaya koymak amacıyla % 95 güven aralığında, (+ -) % 8 hatayıyla 2350 bilgisayar destekli telefon anketi (CATI-Computer Assisted Telephone Interviewing) uygulanmıştır. Elde edilen veri kümeleri aracılığıyla genel güven, kurumsal güven ve toplumsallık endeksleri oluşturulmuş ve her bölge için oluşturulan endekslerin, birbirleri ve bölgesel kalkınma ile ilişkileri regresyon analizi ile incelenmiştir. Endekslerin oluşturulma aşamasında her bir göstergenin ağırlıklarının belirlenmesinde temel bileşenler analizi ve faktör analizi uygulanmıştır. Araştırmanın sonuçları sosyal sermaye literatüründe de sıkça dile getirilen sosyal sermaye ve bölgesel gelişme ilişkisi konusunda literatürle örtüşen bazı sonuçların yanısıra Türkiye'nin farklı yapısını da ortaya koymaktadır.*

Anahtar Kelimeler: *Bölgesel gelişme, sosyal sermaye, güven*

Abstract: *Civiness and trust is defined as the ability to cope with problems and also accepted as the source of regional developmen within the context of this paper. Evaluating NUTS II Regions of Turkey through social capital and trust has been put forth as the main theme. In order to determine social capital in regions, 2350 computer assisted telephone interview was applied in 95% confidence interval. Indicies has been defined for generalized trust, institutional trust and civiness by using the data sets obtained through the questionnaires. Relation between indicies -generated for each region- and regional development were examined by regression analysis. During the creation of indices- to determine the weight of each indicators-principal component analysis and factor analysis were performed. Findings of the study reveal overlapping results with the social capital litterature for the relationship between social capital and regional development; as well as the different structure of the NUTS II Regions Turkey.*

Keywords: *Regional development, social capital, trust*

1. Giriş

1990'lı yıllarda bölgesel gelişme konusunda yaşanan paradigma değişimi, sosyal ağların ve başta güven olmak üzere ortak değerlerden oluşan sosyal sermayenin, toplumsal refahın yanısıra, ekonomik ve bölgesel kalkınmanın yapıtaşlarından biri olarak tanımlamasını gündeme getirmiştir (Amin, 1999). Öte yandan “Gelişmiş ülkeler kendi aralarında görece olarak daha ileri düzeyde bütünleşme ve işbirliği örneği sergilerken; az gelişmiş ülkelerde insanların güvensizliğe dayalı olarak ortak problemleri çözmekle amacıyla işbirliği yapma ve birlikte çalışma yoluna gitmedikleri” görüşü (Tüylüoğlu, 2006:15); sosyal sermayenin ekonomik kalkınma ile ilişkisini tanımlayan pek çok çalışmada yer almıştır (Woolcock, 2001; Woodhouse, 2006).

Sosyal sermaye literatüründe en çok atıf yapılan Robert Putnam (2000) güvene dayalı sosyal sermayenin ve kendiliğinden sosyalleşmenin, toplumların siyasi ve ekonomik hayatındaki yaşamsal öneminin altını çizmektedir. Dernek üyeliklerini ve seçimlere katılma oranlarını, toplumsallık-bir diğer deyişle yurttaşlık bilinci- ile özdeşleştirdiği sosyal sermayenin göstergeleri olarak ele almaktadır. R. Putnam gibi siyaset bilimci olan Francis Fukuyama (2005) ise, farklı kültürleri ekonomik performansları açısından karşılaştırırken ekonomik refahın yaratılmasını ağırlıklı olarak sosyal sermayeye ve toplumun bireyleri arasındaki güven duygusunun yaygınlığına bağlamaktadır.

Bildiri kapsamında genel güven, kurumsal güven ve toplumsallık sosyal sermayenin öğeleri olarak, toplumun ekonomik problemlerle başatma becerisi ve ilişkili olarak bölgesel gelişmenin kaynağı kabul edilmektedir. Buna göre, bölgelerin yapısını sosyal sermaye ve güven perspektifinden yeniden değerlendirmek bildirinın amacını oluşturmaktadır.

2. Teorik çerçeve

Sosyal sermaye teorisini geliştirerek bu bildirinın de kuramsal temelini ortaya koyan Robert Putnam, sosyal sermayeyi bireyler ve sosyal ağlar arasındaki ilişkiler, davranış normları ve güven ile ifade etmektedir (Putnam, 2000:18-19; Putnam vd., 1993). Robert Putnam aynı zamanda sosyal sermayeyi toplumsal düzeyde işleyen bir kaynak olarak görerek dernek, sivil toplum kuruluşları gibi toplumsal faaliyetlerin toplumsal bütünleşmenin ve refahın temeli olduğu görüşünü savunmaktadır. (Field, 2003:57). Dolayısıyla sivil toplum örgütleri, devlet ve piyasalar arasında oynanan rollerin tamamlayıcısı olarak, başarılı ekonomik kalkınmanın unsurudur (Skidmore, 2001:53).

Bir gruba ait üyelerin sosyal sermayenin sağladığı rekabetçi bir avantaj elde ettiklerini ileri süren çalışmalara göre; sosyal sermaye diğer sermaye şekilleri açısından benzer donanımlara sahip olan bölgeler arasında ortaya çıkan ekonomik büyüme farklılıklarını açıklayabilmektedir (Sabatini, 2006: 5). Daha zengin sosyal ağlar ve sivil birlikler stoku ile donanmış toplulukların yoksulluk, kırılğanlık, çatışmaları çözümleme ve yeni fırsatlar elde etme karşısında daha güçlü bir durumda olacakları savı (Woolcock, 2001: 67) da sosyal sermayenin uluslararası örgütler tarafından yerel bir alternatif olarak desteklenmesinin önemli bir nedeni olarak açıklanmaktadır (Portes ve Landolt, 2000: 530). Sosyal sermayenin bahsi geçen olumlu ekonomik sonuçları gerek savı ortaya atanlar gerekse de başka yazarlar tarafından çeşitli amprik çalışmalarda test edilmiştir. Literatür sosyal sermayenin ekonomik kalkınma ilişkisini ortaya koyan çalışmalar açısından oldukça zengindir.

Ekonomik performans ile sosyal sermaye arasındaki ilişkilere yönelik olarak Whiteley (2000) 34 ülkeye ilişkin sosyal sermaye ve ekonomik büyüme göstergelerini incelemiş sonuçta sosyal sermaye olgusunu bireylerin diğerlerine ortalama olarak güven duyma derecesi ve isteği olarak tanımlamıştır. Yaklaşık 20 yıllık periyod içerisinde, sosyal sermayenin ekonomik büyüme üzerinde büyük ölçüde anlamlı etkisinin olduğunu tespit ederek yüksek derecede sosyal sermayeye sahip bireylerin teknolojik yenilikleri daha iyi kavradığını ve kabul ettiğini ortaya çıkarmıştır (Whiteley, 2000). Benzer şekilde Knack ve Keefer (1997) da sosyal sermaye değişkenlerinin toplam ekonomik aktiviteler üzerinde pozitif etkilere sahip olduğuna dair önemli deliller ortaya koymuştur. Yazarlar, 29 piyasa ekonomisini içeren araştırmadan elde ettikleri güven ve sivil normlara ilişkin göstergeleri kullanarak sosyal sermayenin daha yüksek gelir düzeyine, daha eşit gelir dağılımına olanak sağladığı ve formel kurumlara sahip ekonomilerde oldukça güçlü olduğu sonucuna varmıştır.

Bir toplumda mevcut sosyal sermayenin nasıl ölçülebileceğine ilişkin geliştirilen teoriler içinde en fazla atıf yapılanı, Amerikalı siyaset bilimci Robert Putnam ve Francis Fukuyama'nın yaptıkları tanımlamalardan beslenenleridir. Sosyal sermaye konusunda yapılan tüm çalışmalarda, tanımlama çabalarına egemen olan temel kavramın güven olduğu görülmektedir. Bununla birlikte iş birliği içinde davranış ve sosyal ağlar ile geniş bir sivil toplum olgusu da sosyal sermaye üreten kaynaklar olarak tanımlanmaktadır (Narayan ve Cassidy, 2001; Krsihna ve Shrader, 1999; Hjollund, 2001). Putnam bir siyaset bilimci olarak sosyal sermayenin ölçülmesinde sosyal ağlara ve toplumsallığa dikkat çekerken; dernekleşme ve bu derneklere olan üyeliklerin oranını toplumsallığın insanların ne kadar güvenilir olduklarına dair görüşü de güvenin göstergesi olarak ele almaktadır (Putnam, 2000). Yine bir siyaset bilimci olan Fukuyama ise, kültürel farklılıklara da dayalı olarak ortaya çıkan güven olgusunun ekonomik yaşamı şekillendirdiğini vurgulamaktadır (Fukuyama, 2005).

Putnam sosyal sermaye konusunda yaptığı çalışmalarda (1995, 2000) oluşturduğu sosyal sermaye endekslerinde bireylerin geçen bir yıl içinde yerel örgütlerin komitelerinde

çalışıp çalışmadıklarını, herhangi bir örgütün ya da kulübün yönetiminde görev alıp almadıklarını, üye olunan grup sayısını, okul ya da kent yönetimiyle ilgili halk toplantılarına katılım oranlarını, herhangi bir toplumsal projede çalışma oranlarını, gönüllü faaliyetlere ve arkadaşlara ayrılan zamanı, evde eğlenceye harcanan zamanı, her bin kişiye düşen sosyal ve sivil toplum sayısını ve yine her bin kişiye düşen kar amacı gütmeyen örgüt sayısını kullanmıştır. İtalya'nın belirli bölgelerinde yerel yönetimin etkinliği ve kalkınmada ortaya çıkan bölgesel farklılıkların nedenlerini açıklamaya çalıştığı bir diğer çalışmada (Putnam, Leonardinin, ve Nanetti, 1993) sosyal sermayeyi temsil eden göstergeler olarak, örgütsel yaşamın canlılığı ile özdeşleştirdikleri toplumsallık ve girişkenliği ele almışlardır. Buna göre gönüllü örgütlerin sayısını, bilgilenmenin harekete geçme konusundaki önemi nedeniyle gazete okuyucularının sayısını ve toplumsal hedeflerin izlenmesi anlamına gelmesi sebebiyle seçimlere katılımı sosyal sermaye göstergeleri olarak kullanmışlardır (Putnam vd., 1993).

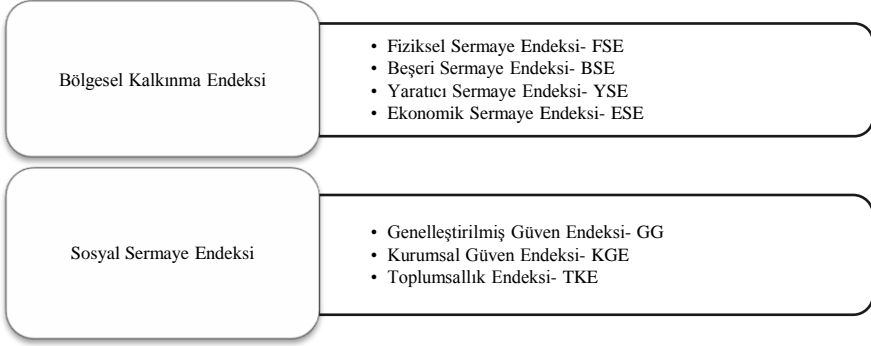
3. Materyal ve yöntem

Araştırma kapsamında ana kitle, oy kullanabilen ve toplumsal faaliyetlere katılabilen 18 yaş ve üzerindeki yetişkin bireyler olarak ele alınmıştır. Örneklem üzerinden yapılan araştırma kapsamında 18 yaş ve üzerindeki nüfusun Düzey2 bölgelerine, bölgedeki illere ve yerleşmelere dağılımı dikkate alınmıştır. Buna göre Türk Telekom'un ev ve iş telefonları listesinden yararlanılarak 26 adet Düzey 2 bölge içinde anakent ve merkez ilçeler, diğer ilçeler ve belde ve köyler olmak üzere 3 grup liste oluşturulmuştur. Listelerden örneklem büyüklüğüne bağlı olarak raslantısal örneklemeyle günün değişik saatlerinde haneler aranmış ve bilgisayar destekli telefon anketi (CATI-Computer Assisted Telephone Interviewing) yöntemi uygulanmıştır. Görüşülen kişilerin seçiminde aynı zamanda Düzey2 bölgesi için TÜİK nüfus dağılımlarından yararlanılarak yaş ve cinsiyet kotaları uygulanmıştır.

Söz konusu örnekleme göre uygulanan anketler sonucunda veriler iki ayrı ölçekte derlenmiştir: bunlardan birincisi anketlerden elde edilen 2350 veridir. CATI Data olarak tanımlanan veri kümesi sosyal sermaye ile ilişkili olan genel güven, kurumsal güven ve toplumsallık sorularına verilen yanıtlardan oluşmaktadır. İkinci veri kümesi ise, bölgeler arası değerlendirme yapabilmek amacıyla 26 adet Düzey2 bölge için oluşturulan NUTS II Datadır. CATI datusında yer alan toplumsallık ve güven verileri ağırlıklandırılarak 26 NUTS II data verisine dönüştürülmüştür.

Araştırmanın endekslerin oluşturulmasını içeren ilk aşamasında kullanılan göstergeler temel bileşenler analizi (TBA / PCA-Principal Component Analysis) ile ağırlıklandırılmıştır. Buna göre bölge ölçeğinde derlenen NUTS II datadan 26 bölge için çeşitli endeks değerleri elde edilmiştir. Bunlar; 4 alt endeksten elde edilen bölgesel kalkınma endeksi, 3 alt endeksten elde edilen sosyal sermaye endeksidir (Şekil 1).

NUTS II data aracılığıyla oluşturulan endeks değerleri bölgelerarası karşılaştırma yapma olanağı sunmuş, bu karşılaştırma ArcGIS programı kullanılarak mekansal olarak da haritalandırılmıştır. Öte yandan ortaya çıkan endekslerin birbirleriyle ilişkileri de sorgulanmış, regresyon analizi aracılığıyla endeksler arasındaki ilişkinin yapısı da açıklanmıştır.

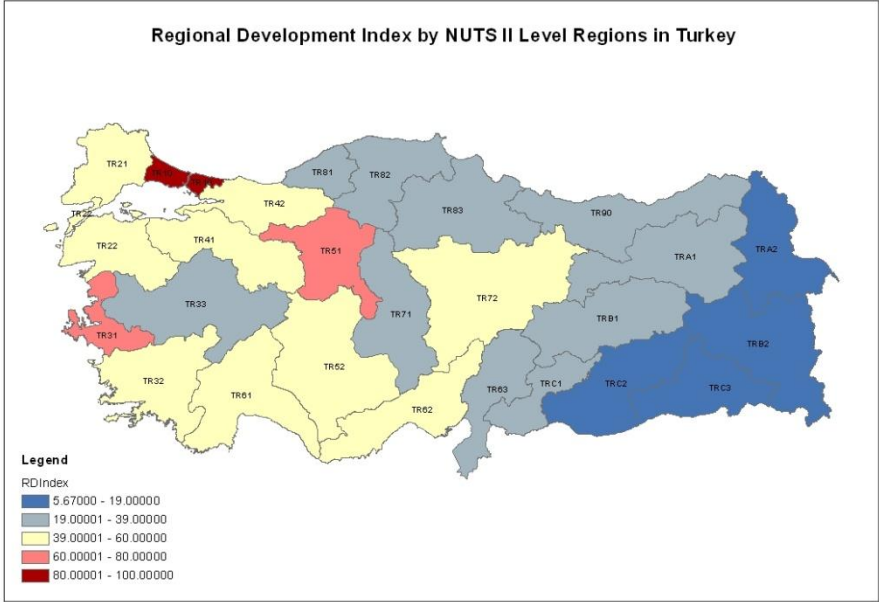

Şekil 1. Bölgesel düzeyde oluşturan endeksler

4. Bulgular: Sosyal Sermayenin Bölgesel Yapısı ve Özellikleri

Temel bileşenler analizi ile elde edilen katsayılar aracılığıyla göstergeler bir endeks değerine dönüştürülmüş ve yine katsayılar kullanılarak Düzey 2 bölgeler için bu alt endekslerden oluşan genel bir endeks oluşturulmuştur. Sosyal Sermayenin gelişmişliğini ifade eden bu endeks değerleri bölgeleri karşılaştırma olanağı sunmaktadır (Çizelge 1).

Ortalama değer ve ortalama değer in standart sapma kadar üzerinde ve altında olan değerler üzerinden haritalanan endekslerin düzey 2 bölgelere dağılımı aşağıdaki şekillerde izlenmektedir. Şekil 2 beşeri sermaye, ekonomik sermaye, yaratıcılık kapasitesi ve fiziksel altyapı olanaklarından oluşan bölgesel kalkınma endeksinin bölgelere dağılımını göstermektedir. Bölgesel kalkınma açısından ortalamanın 39, standart sapmanın 20 olduğu ülke genelinde bölgelerin birbirinden oldukça farklılaştığı söylenebilir. Başta İstanbul olmak üzere Ankara ve İzmir gibi metropollerin ülke genelinin üzerinde bir değere sahip olduğu, doğu ve güneydoğuda yer alan düzey 2 bölgelerinin de oldukça düşük olduğu izlenmektedir.

Şekil 2. Bölgesel kalkınma endeksinin düzey 2 bölgelere dağılımı

Oluşturulan endeks değerlerinin sunduğu bölgelerarası karşılaştırma olanağı, Türkiye'nin Düzey 2 bölgelerinde ekonomik gelişmişlik açısından bilinen doğu-batı ayrımının sosyal sermayenin en önemli bileşeni olan sivil toplum olgusunda da geçerli olduğunu ancak genel ve kurumsal güven açısından durumun farklı olduğunu ortaya koymaktadır.

Ülke genelinde genel güven düzeyinin düşük olduğu ve ortalama endeks değerinin 51 olduğu görülmektedir. Standart sapmanın 4 olduğu ülke genelinde bölgeler arasında farklılaşmanın çok yoğun olmadığı ancak büyük metropollerin ortalamasının altında kaldığı, Konya ve Karaman illerini kapsayan TR52 bölgesinde 57,69 ile en yüksek değeri aldığı izlenmektedir¹ (Şekil 3).

Kurumsal güven endeksinin düzey 2 bölgelerde dağılımı incelendiğinde de benzer bir yapının hakim olduğu ancak ülke genelinde kurumsal güven düzeyinin daha yüksek olduğu söylenebilir. Ortalama endeks değerinin 69 olduğu ülke genelinde standart sapmanın 3 olduğu ve bölgeler arası farklılaşmanın çok fazla olmadığı anlaşılmaktadır. TR82 bölgesinin 76,71 endeks değeri ile kurumsal güven düzeyinin en yüksek olduğu bölge olarak ortaya çıkarken TR52, TR72 ve TRA1 bölgelerinin ortalamasının üzerinde endeks değerleri ile onu takip ettiği görülmektedir. Kurumsal güven açısından ortaya çıkan sonuçların genel seçim sonuçları ile paralellik gösterdiği, iktidarda yer alan partinin çok oy aldığı bölgelerde hükümet ve kurumlarına güvenin yüksek olduğu sonucuna varılabilir (Şekil 4).

Yurttaşlık bilinci olarak da tanımlanabilen toplumsallık endeksi açısından bakıldığında da güney ve doğu Marmara ile özellikle turizm potansiyeliyle diğer bölgelerden ayrılan TR32 bölgesinin öne çıktığı görülmüyor. Ekonomik gelişmişlik açısından ortaya çıkan doğu-batı ayrımından sapmayı ortaya koyan tek bölge TR52 bölgesidir (Şekil5).

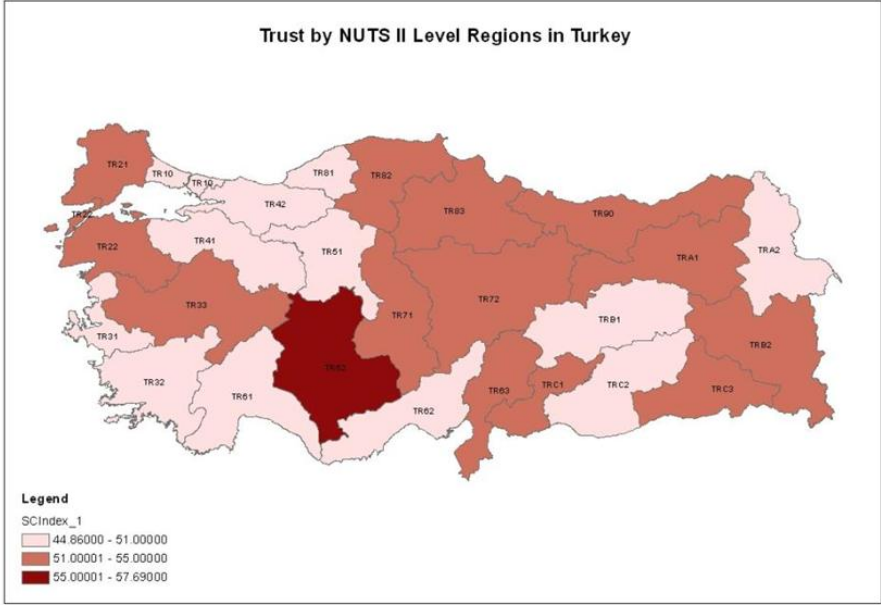
R. Putnam, İtalya için yaptığı çalışmasında, bölgesel olarak yurttaşlık kültürünü ölçmeye çalışmış ve yurttaşlık bilincini kurumsal performansla ilişkilendirmiştir. Gazete okuma oranları, dernek üyelikleri ve seçime katılma oranlarının göstere olarak ele alındığı İtalya örneğinde sivil toplumun gelişmiş olduğu bölgeler ekonomik gelişmenin de hızlı olduğu bölgelerken, aynı zamanda kamu kurumlarının işleyişi yönünden de daha etkindirler (Putnam, 1993). Gelişmiş bölgelerde bireyler toplumun genelini ilgilendiren konulara daha ilgili olurken, yurttaşlık bilincinin gelişmediği bölgeler bireysel çıkarların ön plana çıktığı yerlerdir. Türkiye açısından da sonuçların benzerliği dikkat çekmektedir. Öte yandan; Türkiye'de seçimlere katılma oranlarına bakıldığında bölgeler arasında farklılıkların dikkat çekici olmadığı ancak referanduma katılım oranlarının Güneydoğu Anadolu Bölgesi açısından oldukça büyük fark yarattığı görülmektedir. Bu noktada Putnam'ın referanduma katılım oranlarının daha açıklayıcı olduğu savı (Putnam, 1993) ortaya çıkan doğu-batı ayrımını ve kamu kurumlarının etkin olmayan işleyişini² açıklayabilir. Tüm bunlar birleştirildiğinde, sosyal sermaye stokunun geliştirilmesinde gönüllü kuruluşların önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

¹ Ortalama ve standart sapma değerleri metnin anlaşılabilirliği açısından tek haneli rakamlarla ifade edilmiştir.

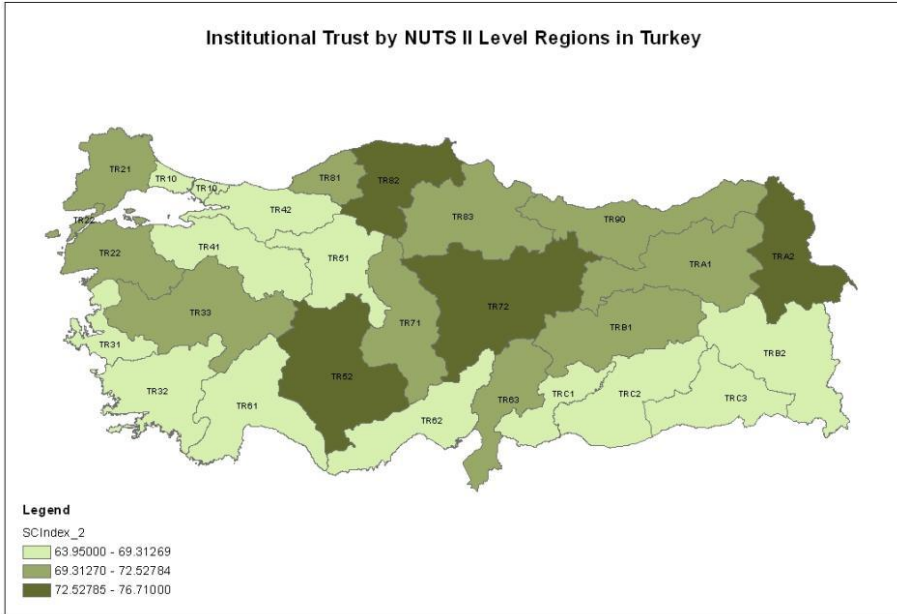
² Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu (EPDK) 2011-2015 uygulama dönemine ilişkin, dağıtım faaliyeti kayıp kaçak hedefi oranlarını belirlemiş ve Dicle dağıtım bölgesinde 2011 yılında yüzde 60.96'lık bir kaçak oranı öngörmüştür.

Çizelge 1: Düzey2 Bölgelerde Endeks Değerleri

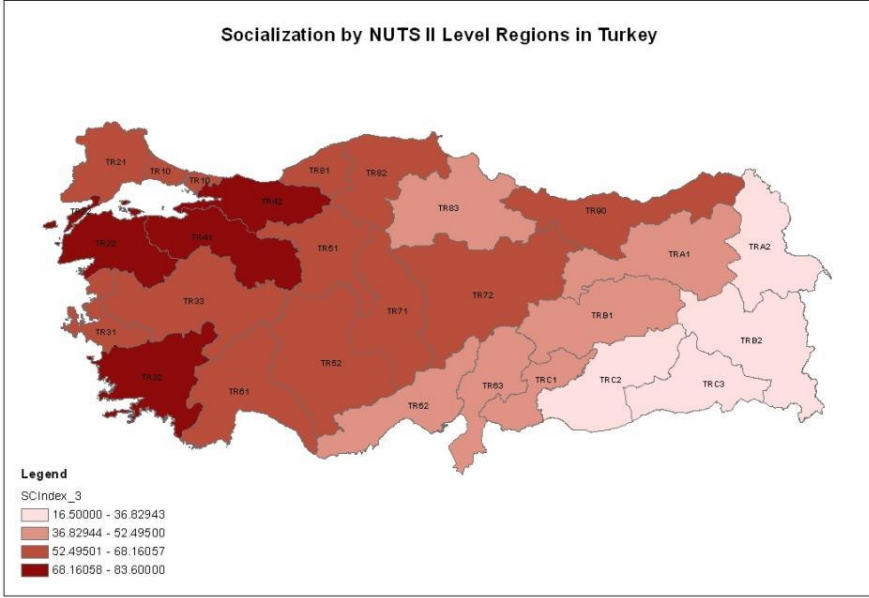
İBBS Düzey 2	Güven	Kurumsal Güven	Toplumsallık	Sosyal Sermaye
TR22_Balıkesir, Çanakkale	52,95	70,34	83,60	68,96
TR52_Konya, Karaman	57,69	75,33	60,54	64,52
TR33_Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak	54,44	70,29	62,71	62,48
TR42_Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	47,61	66,56	72,62	62,26
TR41_Bursa, Eskişehir, Bilecik	50,78	65,47	69,30	61,85
TR82_Kastamonu, Çankırı, Sinop	52,50	76,71	55,86	61,69
TR32_Aydın, Denizli, Muğla	47,64	68,41	68,42	61,49
TR81_Zonguldak, Karabük, Bartın	49,49	71,10	63,51	61,37
TR21_Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	52,76	70,30	61,00	61,35
TR71_Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir	51,62	71,88	60,07	61,19
TR72_Kayseri, Sivas, Yozgat	52,16	72,76	53,66	59,53
TRA1_Erzurum, Erzincan, Bayburt	54,19	72,02	51,65	59,29
TR90_Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane	52,84	71,03	53,53	59,13
TR51_Ankara	49,13	64,29	63,58	59,00
TR83_Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	52,39	69,78	52,42	58,20
TR31_İzmir	49,73	63,95	59,32	57,67
TR63_Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	54,85	70,74	40,85	55,48
TR62_Adana, Mersin	50,82	66,52	48,46	55,27
TR61_Antalya, Isparta, Burdur	47,13	65,06	53,29	55,16
TR10_İstanbul	44,86	65,37	54,43	54,89
TRB1_Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli	49,59	69,44	42,66	53,90
TRC1_Gaziantep, Adıyaman, Kilis	51,33	68,92	39,93	53,39
TRA2_Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	48,13	72,64	25,61	48,79
TRB2_Van, Muş, Bitlis, Hakkari	51,67	68,28	25,42	48,46
TRC2_Şanlıurfa, Diyarbakır	50,08	66,25	25,93	47,42
TRC3_Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	51,33	68,69	16,50	45,51

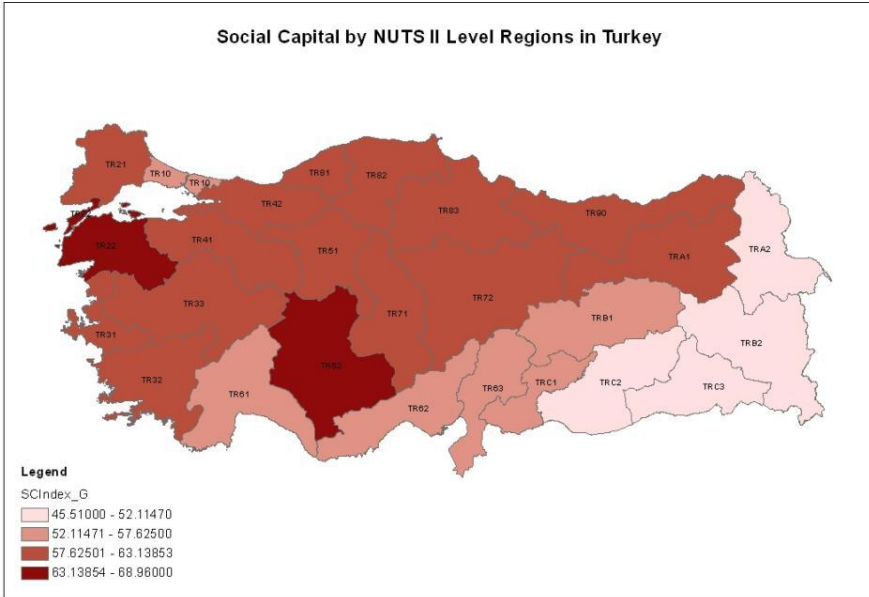
Şekil 3. Güven endeksinin bölgelere dağılımı

Şekil 4. Kurumsal güven endeksinin bölgelere dağılımı

Şekil 5. Toplumsallık endeksinin düzey 2 bölgelere dağılımı

Şekil 6. Sosyal sermaye endeksinin bölgelere dağılımı

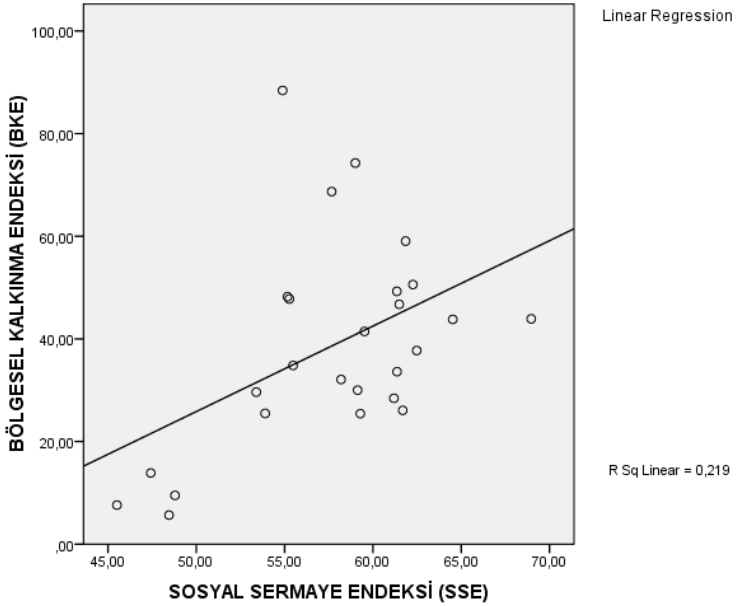
Genel ve kurumsal güven ile toplumsallık endekslerinden elde edilen genel sosyal sermaye endeksinin bölgelere dağılımına bakıldığında da; ortalamanın 57,62 ile düşük olduğu

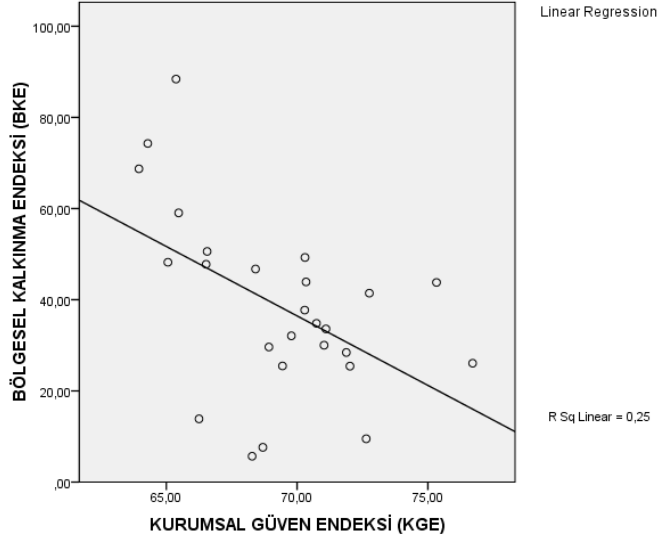
ve bölgeler arasında farklılaşmanın çok derin olmadığı, endeks değerlerinin ortalama etrafında yığıldığı (standart sapma yaklaşık 5,5 olarak hesaplanmıştır) görülmektedir (Şekil 6).

Düzyey 2 bölgelerde sosyal sermaye ve sosyal sermayeyi oluşturan öğelerin dağılımını değerlendirildiği araştırmanın birinci aşamasının sonuçları literatürle benzeşen bir takım sonuçlar ortaya koymaktadır. Oysa araştırmanın ikinci aşamasını oluşturan endeksler arası ilişkilerin değerlendirmesinde sosyal sermaye literatürünün temel varsayımlarının Türkiye'nin bölgelerinde geçerli olmadığını, bölgesel kalkınmanın sosyal sermaye dışındaki dinamiklerle daha çok şekillendiğini göstermektedir.

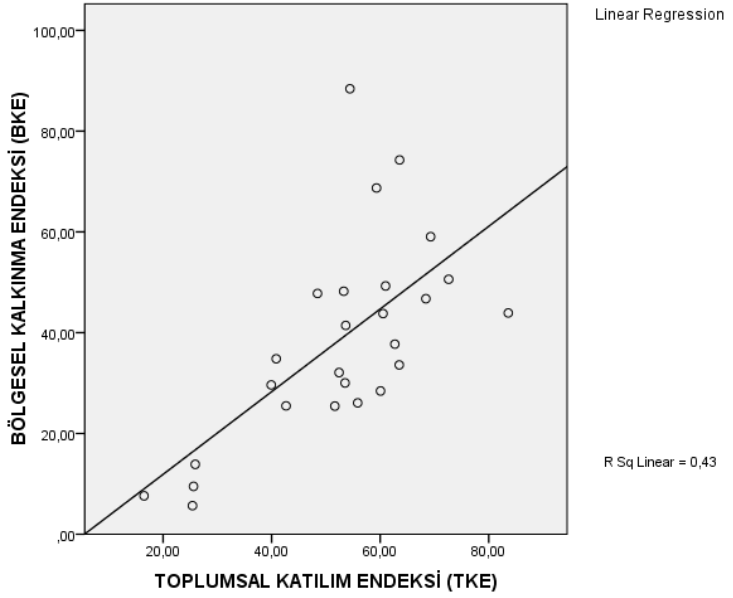
Şekil 7 bölgesel kalkınma ile sosyal sermaye endeksleri arasındaki regresyon analizinin sonuçlarını göstermektedir. Buna göre bölgesel kalkınma ile sosyal sermaye arasında doğrusal bir ilişki olduğu ancak sosyal sermaye endeksinin tek başına ekonomik gelişmişlik endeksinin ancak %22'sini açıkladığı izlenmektedir. Öte yandan genel güven endeksi ile bölgesel kalkınma arasında da istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Kurumsal güven bölgesel kalkınmanın %25'ini açıklarken; aiki endeks arasındaki ilişkinin ters yönlü olduğu izlenmektedir (Şekil 8). Gelişmemiş bölgelerde kurumsal güvenin yüksek olmasını yatırımların kamu yatırımları ile sınırlı kalmasından kaynaklandığı da söylenebilir. Bölgelerin kurumsal güven ve sosyal sermayeleri ile bölgenin kalkınmaları arasındaki ilişkinin zayıf olmasına karşın yurttaşlık bilincinin gelişmişliği ile özdeşleştirilen toplumsallık endeksi ile bölgesel kalkınma arasındaki ilişkinin daha güçlü olduğu, toplumsallığın tek başına bölgesel kalkınma endeksi'nin %43'ünü açıkladığı izlenmektedir (Şekil 9).

Şekil 7. Bölgesel kalkınma ve sosyal sermaye endekslerinin ilişkisi

Şekil 8. Bölgesel kalkınma ve kurumsal güven ilişkisi

Şekil 9. Bölgesel kalkınma ve toplumsallık ilişkisi

5. Sonuç: Kalkınmanın yapıtaşı olarak sosyal sermaye ve güven

Sonuç olarak, Türkiye’de sosyal sermaye stokunun genel olarak düşük olduğu, toplumsallığın sosyal sermayeyi oluşturan ve bölgesel kalkınma ile ilişkisini kuran en önemli unsur olduğu ve bölgelerarası farklılaşmanın toplumsallık açısından daha derin olduğu gözlemlenmiştir. Öta yandan araştırmanın bulguları ekonomik olarak gelişmiş bölgeler ile az gelişmiş bölgeler arasındaki ayrımın sivil kültüre dolayısıyla sosyal sermayeye de yansıdığını göstermektedir. Oysa ekonomik süreçler toplumsal ve kültürel ancak kültürün ekonomik süreçlere etkisini ispatlamak zor (Fine, 2008-DiMaggio, 1994’ten aktaran) olmanın yanısıra yetersiz kalma riskini de taşır. Aktif katılım, gazete okuma oranları, oy verme, referanduma katılma, vb. politik, toplumsal ve sosyal yaşama katılımı ifade eden göstergeler üzerinden hesaplanan toplumsallık endeksi kuşkusuz eğitim düzeyi ile doğrudan ilişkilidir (Helliwell ve Putnam, 1999:1). Diğer taraftan Türkiye açısından yaşanan bölgelerarası gelişme farklılıklarını açıklamak için tek başına sosyal sermaye oldukça naif bir çerçeve sunar. Ancak girişimcilik kültürünün yanısıra etnik yapıya bağlı kültürel süreçlerin, sanayinin gelişimini destekleyecek altyapı olanaklarının yetersizliğinin ve kıt kaynakların verimli kullanımını öngören bölgesel politikaların az gelişmişliği ortaya çıkaran ve devamlılığını sağlayan önemli unsurlar olduğu unutulmamalıdır. Burada sosyal sermaye hem bölge hem de ülke genelinde az gelişmişliğin bir nedeni olmaktan çok sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

Putnam’ın kurumsal performansı açıklarken İtalya örneğinden hareketle sivil kültüre yaptığı vurgu önemlidir. Toplumsal güven düzeyini olumlu yönde etkileyen toplumsal ağlar, yüz yüze ilişkiler, dernekler vs. aynı zamanda sivil kültürün ve değerlerin yaygınlaşması açısından da önemlidir. (Yıldırım, 2003; Devamoğlu, 2008). Öte yandan; sosyal sermayesi yüksek olan toplumlara baktığımızda, bunların demokratik toplumlardan oluştuğu gözden kaçmamalıdır. Demokratik toplumların başkalarına güvenen, katılımcı, özgürlükçü ve hoşgörülü, uzlaşmacı, yasal otoriteye karşı eleştirel fakat reddedici olmayan bireylerin oluşmasına katkı sağladığı unutulmamalıdır. Burada devlet ve piyasa arasındaki boşluğu doldurduğu varsayılan sivil kültürün geliştirilmesi etkin bir kamu yönetimi ile birlikte demokratikleşme sürecinin de önemli bir parçasıdır. Dolayısıyla sosyal sermayenin bir kalkınma politikası olarak inşasından çok; az gelişmişliğin, kolektif hareketi kısıtlayan kişilerarası güven ile birlikte toplumsal yaşama katılım düzeyindeki düşüklüğün nedenleri önem kazanmaktadır. Bu noktada, Türkiye’de var olan eksikliğin giderilebilmesi, toplumsal ağların ve sivil toplum kuruluşlarının yaygınlaştırılması ve faaliyet alanlarının geliştirilmesiyle mümkün olabilir.

6. Teşekkür

Bildiri Tubitak Hızlı Destek Programı kapsamında desteklenen “Türkiye’de Bölgeler Arası Ekonomik Gelişmişlik Farklarının Analizinde Güven ve Sosyal Sermayenin Kullanılması” başlıklı 111K316 numaralı araştırma projesinin sonuçlarından üretilmiştir. Türkiye genelinde ve bölgesel değerlendirme yapılmasına olanak tanıyan geniş kapsamlı anket çalışmasının gerçekleşmesindeki katkılarından dolayı Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumuna ve projenin kabulünden bu yana yürütülmesi ve sonuçlanmasında desteklerini esirgemeyen TUBİTAK Sosyal ve Beşeri Araştırmalar Grubuna teşekkürlerimi sunarım.

Referanslar

- Amin, A., (1999) "An Institutional Perspective on Regional Economic Development", *International Journal of Urban and Regional Research*, **23**, No.2, 365-378.
- Devamoğlu, S. (2008), "Sosyal Sermaye Kuramı Açısından Türkiye'de Demokrasi Kültürü Üzerine Bir Değerlendirme", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd.Doç.Dr. Zeynel Abidin KILINÇ, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Field, John (2008), *Sosyal Sermaye*, 2. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Fine, B. (2008), *Sosyal Sermaye Sosyal Bilime Karşı: Binyılın Eşğinde Ekonomi Politik ve Sosyal Bilimler*, Yordam Kitap, İstanbul.
- Fukuyama, F., (2005), *Güven-Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması*, İşBankası Yayınları, İstanbul.
- Helliwell, J.F. ve Putnam, R. (1999), "Education and Social Capital." NBER Working Paper No. W7121. Cambridge, MA: National Bureau of Economic Research.
- Hjollund, L., (2001), "Social Capital: A Standart Method of Measurement", 82-98, Paldam, M. and Svendsen, G.T, *Trust, Social Capital and Economic Growth: An International Comparison*, Edward Elgar, Cheltenham, İngiltere.
- Krishna, A. ve Shrader, E. (1999), "Social Capital Assessment Tool", Conference Paper for Conference on Social Capital and Poverty Reduction. The World Bank, June 22-24.
- Narayan, D. ve Cassidy, M., (2001) "A Dimensional Approach to Measuring Social Capital: Development and Validation of a Social Capital Inventory" in *Current Sociology* **49(2)**: 59-102.
- Portes, A. ve Landolt, P., (2000), "Social Capital: Promise and Pitfalls of Its Role in Development", *Journal of Latin American Studies*, Vol. 32, No. 2, May, 529-547.
- Putnam, R. D., (2000), *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*, Simon and Schuster, New York.
- Putnam, R., Leonardi, R. ve Nanetti, Y., (1993), *Making Democracy Work: Civic Tradition in Modern Italy*, Princeton University Press, Princeton.
- Sabatini, F., (2006), "Social Capital, Public Spending and the Quality of Economic Development: The Case of Italy", FEEM Working Paper, Eni Enrico Mattei Foundation, Milan.
- Skidmore, D., (2001), "Civil Society, Social Capital and Economic Development", *Global Society*, Vol. **15**., No. 1, 53-72.
- Tüylüoğlu, Ş., (2006), "Sosyal Sermaye İktisadi Performans ve Kalkınma: Bir Yazın Taraması", *Akdeniz İ.İ.B.F Dergisi* (12) 2006, 14-60.
- Whiteley, P. F., (2000) "Economic Growth and Social Capital", *Political Studies*, 48, 3, 443-466.
- Woodhouse, A., (2006), "Social Capital and Economic Development in Regional Australia: A Case Study", *Journal of Rural Studies*, **22**, 83-94.
- Woolcock, M. (2001), "The Place of Social Capital in Understanding Social and Economic Outcomes, The Contribution of Human and Social Capital to Sustained Economic Growth and Well-Being", *International Symposium Report, Human Resources Development, Canada (HRDC) and OECD, Chapter 5*, 65-88.
- Yıldırım, M. (2003), *Sıvıl Toplum ve Devlet*, C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi Aralık 2003 Cilt : 27 No: 2 226 – 242. (Wiktorowicz, 2002:77-79'den aktaran)